

НЕВІДОМІ МІНІАТЮРИ СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО

Тетяна Ткаченко. Невідомі мініатюри Сильвестра Яричевського *Невідомі мініатюри Сильвестра Яричевського.*

У статті досліджуються неопубліковані тексти – поезія в прозі – Сильвестра Гнатовича Яричевського. У праці розглядаються чільні особливості та складники творів („Сестричка приїхала”, „Святий”, „Діти”), а саме: домінування винятково суб’єктивної чуттєвої інтерпретації людини і світу, психологізм образів, використання значущих повторів та еліпсів, несподіваний фінал.

Ключові слова: повтор, символ, наратія, художнє обрамлення, психологізм, градація.

Tatiana Tkachenko. Neизвестные миниатюры Сильвестра Яричевского.

В статье исследуются неопубликованные тексты – поэзия в прозе – Сильвестра Яричевского. В работе рассматриваются основные особенности и составляющие произведений („Сестричка приехала”, „Святой”, „Дети”), а именно: доминирование исключительно субъективной чувствительной интерпретации человека и мира, психологизация персонажей, использование значимых повторов и эллипсов, неожиданный финал.

Ключевые слова: повтор, символ, нарратия, художественное обрамление, психологизм, градация.

Tatiana Tkachenko. The Unknown Miniatures by Sylvestr Jarychevski.

The article deals with the unpublished texts – poetry in prose – by Sylvestr Jarychevski. The paper analyses such works of art as „Sister came”, „A saint” and „Children”. It clarifies the main peculiarities and components of this short stories. There is the dominion of exceptional subjective sensible interpretation of a man and world, psychological portrait of character, use meaningful repetitions and ellipsis, unexpected final.

Key words: repetition, symbol, narration, framing, psychologism, gradation.

Життя і творчість Сильвестра Яричевського досі залишаються маловивченими. На жаль, поет і прозаїк, драматург і перекладач, педагог, керівник літературно-наукового гуртка академічного товариства „Січ” і хору товариства „Боян” (до речі, на вірші якого написані колись популярні пісні, зокрема його ровесником, також маловідомим сьогодні композитором Ярославом Лопатинським), активний громадський діяч, талановитий і знаний в культурно-мистецьких колах приятель Михайла Павлика, Євгенії Ярошинської, Ольги Кобилянської, Володимира Гнатюка та інших світочів нації на десятиліття зник з культурно-історичних анналів українців. Хоча свого часу (кінець XIX – початок XX століття) його художні й публіцистичні тексти були популярними в Україні, особливо на Буковині та Галичині.

Тільки у 1977 році в Бухаресті Магдаліна Ласло-Куцюк видала двотомне зібрання творів письменника, про яке в Україні знають одиниці. А 2009 року в Чернівцях Оксана Івасюк, донька чи не першого дослідника життя і творчості Яричевського Михайла Івасюка, презентувала збірку вибраних творів Сильвестра Гнатовича, що містить невелику, порівняно з вищезгаданою публікацією за кордоном, кількість художніх текстів.

Лише з 1990-х років і спорадично до сьогодні з’являються відомості про долю та творчий доробок Яричевського: спочатку це були поодинокі публікації у фахових виданнях, що згодом втілились у ґрунтовні дослідження текстів письменника (М. Івасюк, В. Онуфрик, Б. Козак, М. Гнеп, М. Горицьвіт, Г. Тарасюк, В. Біретто, В. Селезінка, В. Челбарах); також актуалізували драматургію митця, зокрема, в 1997 році Чернівецький музичний драмтеатр представив виставу за комедією Сильвестра Гнатовича „Лови на ловців”. Однак для загалу доробок безперечно талановитого письменника є майже невідомим. Крім того, чимало творів залишаються неопрацьованими. Вони досі – більше століття – чекають на свого дослідника.

Так, у рукописному архіві відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються три художні тексти Сильвестра Яричевського. Автор визначив їх поезією в прозі, що можна долучити до вже опублікованих мініатюр у збірках „Серце мовить” (1903) і „Між терном і цвітом” (1905), які були перевидані у наш час.

Доречно зазначити, що чи не найцікавішими у доробку письменника є саме художні мініатюри, які Сильвестр Гнатович називав поезією/ поемами в прозі. Змістова насиченість цих невеличких за обсягом текстів насправду вражає. Автору вдалося у стислій формі порушити і розкрити загальнолюдські проблеми, які проектується на вищій, національний, рівень осмислення.

За жанром аналізовані тексти – „Сестричка приїхала!..”, „Діти”, „Святий” – новели, оскільки мають їх виразні складники, а саме: стислість викладу, максимальна змістова концентрація та несподівана розв’язка. Проте не можна відкидати й авторського визначення. Хоча ритмізоване прозове мовлення у поєднанні з яскравою метафорикою властиве передусім твору „Діти”, зате порушені в усіх трьох текстах проблеми є чільними у житті конкретної людини. У поемі, як правило, зображуються особливі події та сильні характери. А в художніх текстах Сильвестра Яричевського зображені персонажі й описані колізії стають визначальними не лише для окремої особи, але й характеризують певний суспільний стан, верству й розкривають соціум загалом, показуючи взаємозалежність кожного осібного складника крізь проекцію: людина – родина – нація.

На перший погляд, проблематика текстів, як і образна система, різна. Однак насправді ці твори тематично подібні, мають спільний лейтмотив – суцільна деградація соціуму. Автор висвітлює актуальне питання духовного регресу людської спільноти на протигагу цивілізаційним благам. Звідси, незважаючи на те, що мистецькі мініатюри були написані майже 120 років тому, вони порушують нагальні до розв’язання проблеми, презентуючи позачасові образи.

У творі „Сестричка приїхала!..” автор відобразив епізод із життя звичайної міщанської родини. Дія відбувається у невеликому містечку, де загальна обізнаність не лише зі справами близьких, але й всього населення виступає невід’ємним складником буття кожного. Чутки, пересуди, обговорення зовнішнього вигляду, поведінки і проблем оточення постає щоденним заняттям мешканців провінційного містечка. Тому будь-яка небуденна подія, зокрема для міщанського кола, стає предметом розмов і суперечок, а її центральний фігурант – об’єктом прискіпливого спостереження.

Так, розмірений темп життя містечка порушує приїзд старшої доньки сторожа – вчительки-гувернантки дітей знатного графа. Ця дівчина, навідуючи час від часу батьків, приїжджає з великого міста і викликає цілий спектр розмаїтих емоцій своїх земляків (захват, цікавість, обурення, заздрість). Адже багате вбрання, прораховані жести, презентабельний вигляд і численні подарунки статної панни здобувають захоплення малих панянок, які прагнуть бути схожими на дорослу і вродливу сусідку.

Деталізація прибуття панночки, ретельний опис багажу Антосі, залучення коментарів-реплік сусідів підкреслює ставлення оточення до дівчини [2]:

– Нюсю, Нюсю! Диви-но, приїхала Антося [...] донька „гавсмайстра”!

– Фе, Галюсенько, як же ж таки можна так говорити? – відізався той самий дівочий голос і за хвилику показала у вікні гарна, ясна головка панночки.

– Що ж то за Антося? Чи ж тобі рівня? Се ж преці панна Антося, учителька!

Проте насправді таким наче шанобливим ставленням Яричевський підкреслює хибний стереотип соціуму, де зовнішність є оцінкою сутності особи. Донька сторожа раптом перстворюється на зразкову панну і залучається до вищого кола тільки тому, що працює у великих панів. Отже, під зовнішнім письменник розуміє не лише вбрання, але й суспільне становище, статки, що часто дисонують зі справжнім станом справ, що підтверджується розвитком подій у новелі. Ця звична для більшості омана незабаром розвіється і стане визначальним виразником „добробуту” панночки.

Подальша нарація проводиться у тому самому спокійному розповідному темпі. Опис приїзду панночки до батьків супроводжується звичними і незначущими, на перший погляд, деталями, як-от: горда постава красуні, владні жести впевненої великоміської панни, поцілунок рук батька-матері, обійми молодших сестер. Однак ці дрібниці складають цілісну картину щасливого родинного затишку. Ведеться неспішна бесіда гості з батьком, хворою матір’ю і сестрами. Члени родини спілкуються про зрозумілі усім буденні клопоти. Вони щасливі, що приїхала донька: допомогла батькам грошима і привезла подарунки сестричкам.

Та несподівано сімейну ідилію порушує стислий екскурс наратора у минуле Антосі, завдяки якому розкриваються справжні джерела сьогоднішнього матеріального добробуту родини й панночки і вказується на її суспільний та реальний статус: „Тішаться дітоньки, що тота сестричка понавозила їм всякого добра; тішиться мати, радується батько, що тота добра, чесна донька їм помогла в тяжкому горю, – тішаться, бо не знають іще, що донька оплатила те своє щастя, тоту свою долю та своєю... чесною...” [2]. Автор залучає ретроспективу, показуючи в

кількох реченнях шлях дівчини від перспективної вчительки до гувернантки-повії. Саме в такий спосіб зароблені гроші стали основою комфорту родини з провінційного містечка.

Варто зауважити, що письменник не вдається до окличних емоційних інтонацій – навпаки, зберігаючи розмірену манеру викладу, Яричевський наголошує на вражаючій смиренності, жахливій згоді батьків на самознищення власної дитини. Він звертає увагу не на вибір Антосі, а на вибір її батьків, які мовчки спостерігають за самознищенням власної дитини. Хвора мати з подякою приймає гроші, зароблені коханкою графа; батько з повагою і благословенням цілує чоло повії; сестрички, не слухаючи балачок дорослих, вимагають лише чергової порції різних цяцьок. Тож показна вищість панночки, утверджена мешканцями містечка, та ілюзорна усталеність її життя виявляється фікцією не тільки для оточення, а й для найближчого кола людей, які добровільно мовчки обирають самообман, вигідний передусім батькам: „Най же вона собі грошей наскладає, то й тим же гаразд і нас запоможе, – думають родичі. От уже й тепер допомагає... Ну, вони не знають, ні батько, ні діти – нічого не знають, тільки чують заодно: „Сестричка приїхала!” [2]. Саме батьки своєю впевненістю у взаємозв'язку привабливості й щастя прирекли доньку на принизливий заробіток. Вони використовують принади Антосі для забезпечення власних потреб і наче не помічають, не питають, не знають про походження чималих коштів. Батьки сприймають доньку як ляльку, про що свідчить зменшувальне ім'я дівчини. Натомість Антосю задовольняє бути дорослою дитиною, бо інфантильність позбавляє відповідальності й дозволяє не думати ані про сьогочасне, ані про прийдешнє, ані про вічне. А батьки воліють пишатися дитиною перед сусідами, аніж подумати про її теперішнє і майбутнє, оскільки егоцентризм (тут насамперед матері/ батька) спотворює та знищує навіть найближчі зв'язки.

Недаремно Сильвестр Гнатович закінчує твір дитячими викликами сестер Антосі – може, на дівчат чекає така сама доля. Звідси, залишаючи відкритий фінал Яричевський дає право читачу стати співавтором, зіставивши, можливо, і в собі самому, штучне/ показне, зовнішнє, суспільне істинному/ правдивому, внутрішньому, індивідуальному.

Варто зауважити, що в мініатюрі „Сестричка приїхала” назва твору виступає водночас і художнім обрамленням, оскільки повторюється наприкінці тексту, виконуючи змістотворчу функцію. Цей повторюваний наратив не тільки регулює темп розповіді, але й утворює контраст між образом, подією та їх сприйняттям: дорослим і дитячим, ілюзорним і дійсним. Автор його вживає тричі у тексті, аби підсумувати надану наратором інформацію та змінити змістову тональність художнього тексту. Якщо на початку твору повторюваний наратив налаштовує читача на легке сприйняття звичайної сімейної події, то його кінцеве використання є фінальним акордом духовного суїциду родини.

Новела „Святий” перегукується з попередньою, бо в ній також йдеться про продаж душі. Водночас психологізм у характеротворенні центрального образу значно посилюється. Цьому сприяє використання прийому антитези протягом всього тексту.

Всіма шанований, хай лише в очі, відомий у містечку чоловік претендує на сакральність власної персони, називаючи себе „святим”. Яричевський перераховує справи чоловіка і постійно апелює до читача твердженням: „Він був святий”. У такий спосіб він вдало використовує повторюваний наратив, що створює ефект аксіоматичного твердження, однак насправді – надає твору саркастичного забарвлення.

Водночас неодноразовий повтор відлунує і в репліках персонажів: „Він був святий... Кудою не повернувся, сипав саме добре. Слово його падало в душі і будило бажання правди, пізнання ідеалів, добра; він потрапив будити світ нових думок [...] А ще ж з него й меценат штук та й літератури неабиякий був. Жив між самими артистами, що поживлялись у трапези свого, як мовляли, „банкира артистичного” – і співали за божими дарами „во здоров'є і спасеніє...” Ніхто не смів наразити його ніже словечком лихим, ніже поглядом ока непривітним, бо він святий був...” [4]. Постійно використовуючи те саме слово, письменник розкриває його амбівалентну семантику. З одного боку, чоловік допомагає бідній жінці, аби знала, який-то він добрий (звісно, поглузувавши з неї перед цим), „спонсорує” двома шелягами школи, дає монети хворим – і тим самим стає для них одним із когорти вищих добродіїв. З другого боку, він зневажає літнього старця (відпихає геть), не гребує плотськими утіхами (розбещення неповнолітніх дівчаток, ненажерливість у їжі та питві), виправдовуючись визначенням старців злочинцями, а „фізіологічні радості” – любов'ю до краси і збереженням здоров'я.

Крім того, повтор набуває щоразу іншої семантики залежно від супровідних слів. Зокрема, письменник використовує різні вигуки, презентуючи інтонаційно відмінні вислови. Якщо на початку наратор вживає розповідне речення, то наступні варіативні повтори виступають підсумком-висновком попередньої інформації про центральний образ твору, вибудовуючи своєрідну композицію художнього тексту: „Він був святий...” (зав’язка; портрет грошовитого чоловіка), „Ах, добрий – святий!” (розвиток дії; опис його щоденних клопотів), „О святий!” (кульмінація; перелік вчинків персонажа і ставлення оточення), „А він був святий. Ох – святий!” (розв’язка; фінал життя «святого» і розвінчання ореолу).

Попеременно зіставляючи вчинки центрального персонажа, Сильвестр Яричевський порушує низку питань. Наприклад, чи є доброю людиною, для якої милостиня постає не щирою пожертвою, а ціною одержання „галочки” у перелік хороших справ; чи є доброю особою, яка, дає мізерні, навіть для жебрака, кошти, маючи неабиякі фінансові можливості для справжньої допомоги і перетворює наділення грошима на приниження вже побитої долею людини?! Ці питання автор вербально у тексті не озвучує. Натомість реципієнт ставить їх собі, поступово аналізуючи твір, спираючись на зміст новели. До них варто долучити ще одне підтекстове запитання, яке можна сформулювати так: хто визначає святість земної істоти і чи може людина бути святою, живучи на грішній землі? Отже, риторичні питання, порушені письменником залишаються на розсуд і для роздумів читачів.

Сильвестр Яричевський створює портрет чоловіка кількома штрихами, які вповні висвітлюють його псевдосвятість. А завдяки залученню подібних, та не однакових, повторів, письменник оцінює дії чоловіка, вдаючись до сарказму. „Святий” сакралізує самого себе за життя, хоча насправді є типовим представником сановитого кола філістерів, які принижують людей, зневажають мистецтво, купують ілюзорне кохання, прихильність і повагу. Однак звичайний фінал будь-якого людського буття розкриває і сутність персонажа, і ставлення оточення: „Тільки раз трапилось: треба було вмерти. Ну, і вмер святий. Гроші закрвав камердинер. Дещо взяли свояки... Одно лиш дивно було людям, що коло голови його не було „святого сяяння”, ні блиску. А він був святий. Ох – святий!...” [4]. Констатація однакового закінчення життя нагадує про швидкоплинність людського буття, змушує цінувати кожен хвилину, витрачаючи її не на накопичення коштів чи колекціонування удаваних друзів і шанувальників, а на більш вартісні справи – здобуття і збереження любові, кохання, довіри й поваги.

Відтак, використовуючи у художньому тексті численні еліпси, письменник створює ефект зрозумілої недовомовленості, а завдяки залученню варіативного повтору Сильвестр Яричевський зіставляє вдавану і справжню людину, де між „бути” і „здаватися” часто наявна неабияка прірва.

Водночас описуючи буття чоловіка, письменник наголошує на проблемі самотності. Незважаючи на те, що центрального персонажа оточує багато людей, всі вони швидко викидають його зі спогадів, оскільки чітко визначають функції „об’єкта”. Завдяки лаконічній розповіді наратора про стосунки „святого” з різними верстами населення можна виокремити напрямки його співпраці з оточенням, а саме: користь (митці, хворі, школярі, свояки), остання надія – звернення до нищої людини від безвиході (прохачі), служіння (прислуга, заклади обслуговування). Та в цій упорядкованій системі життя відсутня найважливіша ланка – родина, яка б не потребувала від чоловіка нічого, піклуючись про його здоров’я і щастя. Однак і чоловік не обтяжує себе питаннями любові й милосердя, тобто сприймає людські стосунки винятково в торговельному аспекті, де купується і продається все. Звідси, Яричевський розкриває характер вже сформованої дорослої людини, яка з певних причин, уникає (чи просто не знає) будь-яких проявів почуттів. Причиною відсутності душевних порухів, імовірно, доцільно шукати в дитинстві, коли відбувається становлення індивідуальності. Саме про це йдеться в останньому творі.

Новела „Діти” виступає своєрідним підсумком лейтмотиву прози Сильвестра Гнатовича – вплив родини і соціуму на становлення та розвиток персони і самості, – утворюючи з попередніми двома текстами трилогію про людину та її ролі в суспільстві.

Автор вдається до персоніфікації природи, відображаючи поступ людини у процесі соціалізації: дитина – підліток – дорослий. Від початку він підкреслює чистоту людини, що насамперед проявляється в її сприйнятті світу: „Побрались за руки, зв’язались серцями і душами, стали одним тілом. Одною душею – і пішли в широкій світ. Були ще молоді, дуже молоді. Світ-житте манили їх до себе невимовними чарами, вказували в недалекій будучности золоте, райське

життячко, розкішний сон на рожах. І до того світа, і до того вимріяного чар-життєчка вони простягали свої руки, линули серцем на стрічу золотому сонцю... Для них світ і доля видавались доброю, ласкавою матір'ю, а вони самі були діти..." [3]. Звичайний процес соціалізації письменник зображує метафорично. Затишний безпечний дім змінює безліч облич, більшість з яких нагадують сфінкса чи мару, від яких „віяло гробом, і морозило їм кості, серце, душу". Варто зауважити, що такі міфологічні персонажі обрані невипадково. Наприклад, у художньому втіленні мари Сильвестр Яричевський відтворює кілька значень цього поняття, котрі мають спільну семантику зла. Крім того, автор залучає визначення мари як мору (духовна деградація/ смерть людства), уособлення перевертня (маски людини в суспільстві), негативних емоцій (сумніви, заздрість, ненависть) чи омани (буття сновиди – не жити, а існувати). Натомість образ античного Сфінкса також виступає багатозначним символом, зокрема, йдеться не лише про наголос на постійному маскарадї або химерності соціуму-карнавалу, але й про загадку, відповідь на яку – людина. Діти – герої однойменного твору – прагнуть стати людьми, та, опинившись у круговерті сфінксів і мар починають втрачати впевненість у здійсненні, здавалось би простого, бажання, котре видається дивним і непотрібним у „погоні за маревом неохватного щастя". Таке влучне порівняння письменник використав задля того, щоб актуалізувати проблему маски у дорослому світі. Адже тотальний карнавал знищує не тільки особного індивіда, змінюючи його на „нелюда" (йдеться не про кримінальні, а повсякденні чуттєві злочини – обман, лицемірство, ненависть, користолюбство, цинізм), але й перетворює життя на гру, зводить його сенс до споживання-виживання, а не повноцінної реалізації духовних потреб і бажань індивідуальності. Суспільство навчає не жити, а грати. Воно відкидає того, хто наважиться порушити правила загально-прийнятого дійства. Сильвестр Яричевський порівнює його з хуртовиною, котра „огортає ледовими обіймами". Та водночас якщо стати вічним гравцем, еризик ніколи не повернути свою сутність, яка визначає унікальність одиниці в усьому всесвіті.

У тексті постійно фігурує невідоме неназване божество, що також дає підстави для розмаїтих асоціативних припущень. Ним може бути певний Абсолют, котрий втілює вищу силу, на яку сподіваються діти; казковий феномен, який допоможе, врятує, подарує, що забажається; метафоричне уособлення Божої любові, втілення котрої марно шукати на землі; нарешті, великий світ, членами якого так прагнуть стати герої Сильвестра Яричевського, а зіштовхуються з анти-світом не людей, а радше маріонеток.

Діти зрозуміли правила жорстокої гри, та, сповна завчивши на практиці урок, обрали збереження ества: „... йшли в світ на нову роботу, на нове життє, на конечну... прозу. Ішли новими дорогами, а всі сфінкси, котрих стрічали по дорогах, спадали в пропасть, бо відгадалась загадка..." [3].

Звідси, вони спромоглися стати особистостями. Однак дорослішання – життєвий шлях – далось взнаки: маскарад навчив боронити власне „Я", проте назавжди забрав щирість, віру в дива і безмежну довіру, притаманні лише дітям, про що свідчить змінний повтор. Письменник вибудовує шлях персонажів, акцентує їх невинність постійним нагадуванням – „діти були". Але, провівши своїх героїв крізь жорна суспільного світу, автор із жалем констатує: „Пішли – та не були вже діти" [3]. У такий спосіб Сильвестр Гнатович нагадує про неможливість збереження наївності, щирості й чистоти в сучасному соціумі.

Як зазначено вище, ці три твори Яричевського не були опубліковані, навіть незважаючи на те, що датою їх створення зазначено 1896 рік, а наприкінці XIX – початку XX століття з'явилося кілька збірників творів письменника („Серце мовить", „На філях життє", „Пестрі звуки", „Між терном і цвітом", „Ангел-убійник"). Напевно, причиною відкидання художніх текстів стала жорстка критика І. Франка, який на одному з аркушів написав категоричне – „зле". Оскільки для Сильвестра Гнатовича Іван Якович був справжнім взірцем, то він, імовірно, вирішив за краще поступитися власним доробком і внутрішнім чуттям припису-вироку метра. Та після дослідження трьох рукописних мініатюр, можна стверджувати, що вони не поступаються іншим „поемам у прозі" письменника, втілюють модерністські новаторські тенденції (суб'єктивізм, психологізм, відкритий фінал, реципієнт-співавтор, асоціативність) і становлять інтерес не лише для літературознавців, але й для загалу, зберігаючи свою актуальність і в сучасній Україні.

Література

1. Автобіографія: Лист-автобіографія Яричевського Сильвестра до Івана Левицького/ Вступне слово і підгот. тексту Ф. Погребенника // Слово і час. – 1996. – № 3. – С.16–21.
2. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Фонд 61, № 372. Сестричка приїхала!..
3. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Фонд 61, № 373. Діти
4. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Фонд 61, № 374. Святий.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. (Енциклопедія ерудита).
7. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2-х. т. / Гл. ред. С.А. Токарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1991.
8. Сузір'я українських талантів (1871 року народження). Хрестоматія : У двох томах / Упоряд. М. Гуць, Т. Ткаченко. – К. : КиМУ, 2012.
9. Яричевський С. Твори: У 2 т. – Т. 1 / Упоряд. і прим. Магдалина Ласло-Куцюк. – Бухарест : Критеріон, 1977. – 302 с.
10. Яричевський С. Твори: У 2 т. – Т. 2 / Упоряд. і прим. Магдалина Ласло-Куцюк. – Бухарест : Критеріон, 1978. – 304 с.
11. Яричевський С. Твори / Упоряд. та вступна стаття О. Івасюк, В. Бузинської. – Чернівці : Букрек, 2009. – 304 с.